

KAREN
ARMSTRONG
O SCURTĂ
ISTORIE
A MITULUI

Traducere din limba engleză de
MIRELLA ACSENTE

ORION

Colecție coordonată de Laura CÂLȚEA
Redactor: Teodora TERCIU
Lector: Georgiana PARASCHIV
Tehnoredactor: Iuliana CONSTANTINESCU
Coperta © Christopher Gale
Design seria „Mituri” © Rafaela Romaya
Prepress: Alexandru CSUKOR

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Armstrong, Karen

Scurtă istorie a mitului / Karen Armstrong; trad. din lb. engleză:
Mirella Acsente. - București: Nemira Publishing House, 2022
ISBN 978-606-43-1098-9

821.111

Karen Armstrong
A SHORT HISTORY OF MYTH

Copyright © 2005 by Karen Armstrong
Published by arrangement with Canongate Books Ltd,
14 High Street, Edinburgh EH1 1TE.

© Orion, 2022

ORION este un imprint al Grupului editorial **NEMIRA**

Tiparul executat de tipografia ART GROUP PUBLISHING

Orice reproducere, totală sau parțială,
a acestei lucrări și închirierea acestei cărți
fără acordul scris al editorului sunt strict interzise
și se pedepsesc conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-43-1098-9

CE ESTE UN MIT?

Oamenii au fost dintotdeauna creatori de mituri. Arheologii au scos la lumină morminte neanderthaliene care conțineau arme, unelte și oase ale unor animale sacrificate, toate sugerând un fel de credință într-o lume viitoare similară cu a lor. E posibil ca oamenii de Neanderthal să-și fi spus povești despre viața pe care semenii lor morți o duceau acum. Cu siguranță reflectau la moarte într-un fel în care celelalte ființe nu o făceau. Animalele asistă la moartea celor din rândul lor, dar, din câte știm, nu acordă chestiunii cine știe ce importanță. Mormintele neanderthaliene arată însă că, atunci când acești oameni de la începuturile timpului au devenit conștienți de faptul că sunt muritori, au creat un soi de contranarațiune care să-i ajute să se împace cu această idee. Oamenii de Neanderthal care își îngropau tovarășii cu atâta grijă par să-și fi imaginat că lumea vizibilă, materială, nu era singura realitate. Prin urmare, încă de foarte devreme, se pare că ființele umane se deosebeau prin abilitatea lor de a avea idei care depășeau experiența lor de zi cu zi.

Suntem niște ființe care caută înțelesuri. Din câte știm, câinii nu se frământă din pricina condiției canine, nu sunt preocupați de soarta câinilor din alte părți ale lumii și nici nu încearcă să-și vadă viața dintr-o altă perspectivă. Dar oamenii cad ușor în deznădejde și încă din vremuri preistorice au inventat povești care i-au ajutat să-și așeze viețile într-o perspectivă mai largă, care le-au revelat un tipar ascuns și le-au dat sentimentul că, în pofida dovezilor contrare, depri-mante și haotice, viața are sens și valoare.

O altă caracteristică specială a minții omenești este abilitatea sa de a avea idei și de a trăi experiențe pe care nu le putem explica rațional. Avem imaginație, o trăsătură care ne îngăduie să ne gândim la ceva care nu se află în prezența imediată și care, atunci când face pentru prima dată obiectul închipuirii noastre, nu are o existență obiectivă. Imaginația este trăsătura care dă naștere religiei și mitologiei. Astăzi, gândirea mitologică și-a pierdut bunul renume; adeseori o respingem ca fiind irațională și excesivă. Dar imaginația este și capacitatea care le-a îngăduit oamenilor de știință să descopere lucruri noi și să inventeze tehnologii care ne-au făcut extraordinar de eficienți. Imaginația oamenilor de știință a făcut posibile călătoriile în spațiul cosmic și aselenizarea, lucruri care odinioară se întâmplau doar pe tărâmul miturilor. Mitologia și știința largesc orizontul oamenilor. La fel ca știința și tehnologia, mitologia nu ține, după cum vom vedea, de alegerea unei alte lumi, ci ne ajută să trăim mai intens în această lume.

Mormintele neanderthaliene ne spun cinci lucruri importante despre mituri. Mai întâi, faptul că mitul este aproape întotdeauna înrădăcinat în experiența morții și în teama de dispariție. În al doilea rând, oasele de animale arată că înmormântarea era însoțită de un sacrificiu. De obicei, mitologia nu

poate fi separată de ritualuri. Multe mituri sunt de nepătruns atunci când sunt desprinse de o dramă liturgică ce le aduce la viață și nu pot fi înțelese într-un cadru profan. În al treilea rând, mitul neanderthalian era într-un fel evocat lângă un mormânt, la limita vieții umane. Cele mai puternice mituri sunt despre limită; ele ne obligă să trecem dincolo de propria experiență. Există momente când noi toți, într-un fel sau altul, trebuie să mergem într-un loc pe care nu l-am mai văzut niciodată și să facem lucruri pe care nu le-am mai făcut până atunci. Mitul vorbește despre necunoscut; vorbește despre acele lucruri pentru care la început nu avem cuvinte. Așadar, mitul privește în inima unei mari tăceri. În al patrulea rând, mitul nu este o poveste spusă doar de dragul de a fi spusă. Ne arată cum trebuie să ne purtăm. În mormintele neanderthaliene trupurile au fost uneori așezate într-o poziție fetală, ca pentru o renaștere: cel decedat trebuia să facă el însuși următorul pas. Atunci când este înțeleasă în mod corect, mitologia ne așază în postura spirituală sau psihologică adecvată pentru acțiunea coresponszătoare, în această lume sau în cea următoare.

În sfârșit, toată mitologia vorbește despre un alt plan care există paralel cu propria noastră lume, pe care într-un fel o sprijină. Credința în această realitate invizibilă, dar mai puternică, uneori numită lumea zeilor, reprezintă o temă de bază a mitologiei. A fost numită „filozofia perenă” pentru că dădea formă organizării mitologice, rituale și sociale a tuturor societăților înainte de apariția lumii moderne științifice și continuă să influențeze și astăzi societățile mai tradiționale. Conform filozofiei perene, tot ceea ce se întâmplă în această lume, tot ceea ce auzim și vedem aici jos pe pământ are un corespondent pe tărâmul divin, care este mai bogat, mai puternic și mai de durată decât al nostru.¹ Și fiecare realitate pământească nu e decât o umbră palidă a arhetipului ei, tiparul original fiind

doar copia sa imperfectă. Numai prin participarea la această viață divină pot ființele umane fragile și muritoare să-și realizeze potențialul. Miturile au dat o formă și o înfățișare explicite unei realități pe care oamenii au intuit-o. Le-au spus cum se poartă zeii, nu dintr-o simplă curiozitate sau pentru că aceste povești erau distractive, ci pentru a-i ajuta pe bărbați și femei să imite aceste ființe puternice și să simtă ei înșiși divinitatea.

În cultura noastră științifică, de cele mai multe ori avem noțiuni mai degrabă simpliste ale divinului. În lumea veche, „zeii” erau rareori considerați ființe supranaturale cu personalități diferite, care duceau o existență metafizică total separată. Mitologia nu vorbea despre teologie, în sensul modern, ci despre experiența umană. Oamenii credeau că zeii, ființele umane, animalele și natura erau strâns legate între ele, supuse acelorași legi și alcătuite din aceeași substanță divină. Inițial, nu a existat o prăpastie ontologică între lumea zeilor și lumea bărbaților și a femeilor. Când oamenii vorbeau despre divin, ei se refereau de obicei la un aspect al lumii pământene. Însăși existența zeilor era inseparabilă de cea a unei furtuni, a unei mări, a unui râu sau de acele sentimente umane puternice – dragoste, furie sau patimă sexuală – care păreau să ridice pentru o clipă bărbații și femeile pe un plan diferit al existenței, de unde vedeau lumea cu alți ochi.

Așadar, mitologia a fost creată pentru a ne ajuta să facem față condiției umane nesigure. I-a ajutat pe oameni să-și găsească locul în lume și direcția reală. Cu toții vrem să știm de unde am venit, dar pentru că începuturile noastre se pierd în cețurile preistoriei, am creat mituri despre strămoșii noștri care nu sunt bazate pe evenimente din trecut, ajutându-ne în schimb să explicăm atitudini din prezent cu privire la mediul, vecinii și obiceiurile noastre. De asemenea, vrem să știm încotro ne îndreptăm, așa că am imaginat povești care vorbesc

despre o experiență postumă – deși, așa cum vom vedea, nu există multe mituri care au în vedere imortalitatea ființelor umane. Și mai vrem să explicăm acele momente sublime în care pare că ne desprindem și trecem dincolo de grijile noastre obișnuite. Zeii ne-au ajutat să explicăm experiența transcendenței. Filozofia perenă exprimă simțământul nostru că ființele umane și lumea materială sunt mai mult decât se vede.

Astăzi, cuvântul „mit“ este adeseori folosit pentru a descrie ceva ce pur și simplu nu este adevărat. Un politician acuzat de o greșală neînsemnată va spune despre asta că e un „mit“, că nu s-a întâmplat niciodată. Când auzim de zei care umblă pe pământ, de morți care se ridică din morminte sau de mări care se despart în mod miraculos pentru a îngădui unui popor ales să scape de dușmanii lui, respingem aceste povești ca fiind incredibile și neadevărate într-o manieră demonstrabilă. Încă din secolul XVIII, ne-am format o viziune științifică asupra istoriei; ne interesează mai presus de toate ceea ce s-a întâmplat cu adevărat. Dar în lumea premodernă, când oamenii scriau despre trecut, erau mai interesați de semnificația unui anumit eveniment. Un mit era un eveniment care, într-un anume sens, se petrecuse odată, dar care în același timp se petrecea mereu. Din cauza perspectivei strict cronologice pe care o avem asupra istoriei, nu deținem un termen pentru a desemna un asemenea fenomen, dar mitologia este o formă de artă care, depășind istoria, se concentrează pe ceea ce este atemporal în existența umană, ajutându-ne să vedem dincolo de fluxul haotic al evenimentelor întâmplătoare și să întrezărim miezul realității.

Experiența transcendenței a făcut întotdeauna parte din experiența umană. Suntem în căutarea clipelor de extaz, înălțați pentru o clipă mai presus de noi înșine. În asemenea momente, pare că trăim mai intens decât de obicei, la capacitate maximă, socotind că întreaga lume este a noastră.

Religia a fost întotdeauna una dintre cele mai tradiționale modalități de a atinge extazul, iar, dacă lumea nu mai găsește acest extaz în temple, sinagogi, biserici sau moschei, atunci îl caută în altă parte: în artă, muzică, poezie, rock, dans, droguri, sex sau sport. La fel ca poezia sau muzica, și mitologia ar trebui să ne deschidă în fața extazului, chiar și în fața morții și a disperării pe care am putea-o simți în perspectiva dispariției. Dacă un mit nu mai poate să facă asta înseamnă că a murit și nu-și mai dovedește utilitatea.

Prin urmare, este o greșală să privim mitologia ca un mod de a gândi inferior, care poate fi îndepărtat atunci când ființele umane au atins epoca rațiunii. Mitologia nu este o încercare timpurie de a face istorie și nu susține că poveștile sale sunt fapte obiective. La fel ca un roman, o operă sau un balet, mitologia este imaginație; este un joc ce transfigurează lumea noastră tragică și fragmentată și ne ajută să întrezărim noi posibilități prin întrebarea „ce-ar fi dacă?” – o întrebare care a dus, de altfel, la unele dintre cele mai importante descoperiri din filozofie, știință și tehnică. Oamenii de Neanderthal care își pregăteau semenii morți pentru o nouă viață erau poate angrenați în același joc imaginar spiritual, comun tuturor creatorilor de mituri: „Ce-ar fi dacă lumea aceasta nu ar fi singura existență? Cum ne-ar afecta asta viața – psihologic, practic și social? Oare am deveni diferiți? Mai împliniți? Și, dacă am descoperi într-adevăr că ne-am transformat atât de mult, oare asta nu ar demonstra că toate credințele noastre mitice au fost într-un fel adevărate, că ne spuneau ceva important despre umanitatea noastră, chiar dacă nu am putut dovedi asta în mod rațional?”

Ființele umane sunt unice în păstrarea deschiderii pentru joc.² Dacă nu trăiesc în condițiile artificiale ale captivității, alte animale își pierd simțul ludic atunci când se confruntă

cu realitățile dure ale vieții în sălbăticie. Dar nouă, oamenilor adulți, continuă să ne placă jocul cu diferite posibilități și, asemenea copiilor, nu încetăm să ne creăm lumi imaginare. În artă, eliberați de constrângerile rațiunii și logicii, concepem și combinăm forme noi care ne îmbogățesc viețile și care – credem noi – ne spun ceva important și profund „adevărat”. La fel se întâmplă și în mitologie: avem o ipoteză, o aducem la viață prin mijlocirea unui ritual, acționăm asupra ei, îi urmărim efectele asupra vieții noastre și descoperim că am reușit să înțelegem ceva mai mult din enigma tulburătoare a lumii noastre.

Așadar, un mit este adevărat pentru că este util, nu pentru că ne dă informații reale. Dacă nu ne oferă totuși o cunoaștere mai bună a înțelesurilor adânci ale vieții înseamnă că nu și-a atins scopul. Dacă are într-adevăr efect, dacă ne forțează să ne schimbăm felul de a gândi și simți, dacă ne dă o nouă speranță și ne determină să trăim mai deplin înseamnă că este un mit acceptat. Mitologia ne va transforma doar dacă îi urmăm indicațiile. Un mit este în primul rând un ghid; ne spune ce trebuie să facem ca să avem o viață mai bogată. Dacă nu îl aplicăm la propria noastră situație și dacă nu îl transformăm în realitate în contextul propriei vieți, el va rămâne la fel de neînțeles și de străin pentru noi ca regulile unui joc de societate, care adeseori par neclare și plictisitoare până când începem să jucăm.

Îndepărtarea modernă de mitologie este fără precedent. În epoca premodernă, mitologia era indispensabilă. Nu numai că-i ajuta pe oameni să-și înțeleagă viața, în plus, dezvăluia zone ale minții omenesci care altfel ar fi rămas inaccesibile. Era o formă timpurie de psihologie. Poveștile despre zei sau eroi care coborau în lumea de dincolo, străbătând labirinturi și luptându-se cu monștri, aduceau la lumină felul misterios

în care funcționa psihicul, arătându-le oamenilor cum să facă față propriilor crize interioare. Când Freud și Jung au început să descrie căutarea modernă a sufletului, s-au întors instinctiv către mitologia clasică pentru a explica felul în care vedeau ei lucrurile, dând vechilor mituri o nouă interpretare.

Dar nu era nimic nou în toate acestea. Nu există niciodată o singură versiune corectă a unui mit. Deoarece împrejurările se schimbă mereu, trebuie să ne spunem poveștile într-un fel diferit, pentru a scoate în evidență adevărul lor veșnic. În această scurtă istorie a mitologiei, vom vedea că de fiecare dată când oamenii au făcut un pas important înainte și-au revizuit mitologia și au adaptat-o la noile condiții. Dar vom vedea și că natura umană nu se schimbă prea mult și că multe dintre aceste mituri, create în societăți care nu puteau fi cu mult diferite de a noastră, pun încă în discuție temerile și dorințele noastre cele mai importante.

CUPRINS

1	Ce este un mit?	5
2	Epoca Paleolitică: mitologia vânătorilor	13
3	Epoca Neolitică: mitologia cultivatorilor	31
4	Civilizațiile timpurii.....	42
5	Epoca Axială	55
6	Epoca Postaxială.....	71
7	Marea transformare occidentală.....	80
	<i>Note</i>	99